CZU: 343.237:343(478)(094.4) **DOI: 10.5281/zenodo.7352715**

CONCEPTUL ŞI NATURA JURIDICĂ A PARTICIPAȚIEI PENALE

GLADCHI Gheorghe,

doctor habilitat în drept, profesor universitar,
Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova
ORCID: 0000-0001-9786-1111

The issue of participation was always considered complicated, some aspects of it being debatable even today in the theory of criminal law. The concept and the legal nature of participation are in these conditions loaded with novelty and overwhelmed by multiple perspectives that their treatment can offer. There are many attempts to define the notion of participation both by the legislator and especially by the doctrine. To date, the doctrine evaluates differently the essence of participation, its own objective and subjective signs. The definition of the notion of participation is of particular importance in elucidating the given institution, as its volume and content depend on how various problems related to participation will be solved. The definition of the notion of participation proposed by our legislator, reflects in the fullest way the characteristics of participation and, at the same time, correctly reveals its essence. Participation as a special form of criminal activity is characterized by objective and subjective signs, by which it can be distinguished by a mere occasional coincidence of the actions of several persons in the commission of the same crime.

The paper analyzes the main points of view in the theory of criminal law regarding the legal nature of participation. Currently, the accessory character of the participation is analyzed by the doctrine from the perspective of the limited accessory accessibility of the participation, according to which the accessory accessibility of the participation is limited and the independent criminal liability of the participants is recognized. responsibility of the other participants.

Keywords: participation, participants, forms of participation, legal nature of participation, limited accessibility of participation, objective and subjective signs of participation.

Majoritatea normelor de incriminare din Partea specială a Codului penal nu fac referire expresă la numărul persoanelor care comit fapta respectivă, pornind de la premisa că, de regulă, infracţiunile pot fi săvârşite de o singură persoană. Astfel, în situaţia în care o singură persoană a realizat toate semnele constitutive ale infracţiunii, acţionînd fără implicarea altor persoane, nu există nici o dificultate în a califica respectiva persoană drept autor. „Dificultăţile apar atunci când săvârşirea infracţiunii este rezultatul contribuţiei a două sau mai multor persoane, ipoteză în care se pune problema stabilirii corecte a calităţii fiecăreia”[1, p. 188].

În practică se cunosc foarte multe cazuri când infracţiunea este comisă de două sau mai multe persoane. Astfel de cazuri sunt apreciate, în anumite condiţii, de legea penală şi practica judiciară ca participaţie. Instituţia

participaţiei este una din cele mai importante şi complicate în teoria dreptului penal. În cazul participaţiei, infractorii îşi reunesc eforturile sale, frecvent, dinainte repartizează între ei rolurile, îşi coordonează acţiunile pentru comiterea unei singure infracţiuni şi producerea unui rezultat infracţional comun. Toate acestea uşurează săvârşirea infracţiunii, urgentează producerea rezultatului urmărit, reduc riscul demascării infracţiunii, înlesnesc tăinuirea urmelor acesteia. În acest sens, profesorul ucrainean Burciac F. Gl. menţionează: „În cazul infracţiunilor violente însăşi faptul reunirii eforturilor câtorva persoane în vederea producerii rezultatului infracţional urmărit, sporeşte esenţial atât pericolului faptei, cât şi probabilitatea realizării scopurilor participanţilor” [2, p. 126]. Potrivit practicii judiciare, prin participaţie se comit circa o treime din numărul total al infracţiuni săvârşite. Precizăm că cele mai grave şi complicate infracţiuni sunt comise prin participaţie [3, p.229]. Astfel, rezultatele studiilor sociologice confirmă că odată cu sporirea pericolului social al infracţiunilor săvârşite, creşte şi cota parte a faptelor infracţionale comise prin participaţie [4, p. 232].

Tendinţa de a-şi reuni eforturile în vederea săvârşirii infracţiunilor, în deosebi, se manifestă la infractorii minori. Potrivit specialiştilor, destul de frecvent, motivele comiterii infracţiunilor de către minori sunt determinate nu atât de necesitatea individuală sau dorinţa acestora, cât de opinia grupului, precum şi a persoanelor adulte [2, p. 10].

Minorii frecvent se reunesc pentru săvârşirea în comun a infracţiunilor de furt, jaf, tâlhărie, adesea fiind dirijaţi de infractori adulţi. Totodată, există infracţiuni care pot fi comise doar prin reunirea mai multor persoane. Spre exemplu, banditismul (art. 283 Cod penal), crearea sau conducerea unei organizaţii criminale (art. 284 Cod penal), uzurparea puterii de stat (art. 339 Cod penal), rebeliunea armată (art. 340 Cod penal) etc.

Dificultăţi deosebite apar în cazul cercetării infracţiunilor săvârşite de asociaţiile criminale sau grupurile criminale organizate. Activitatea criminală a unor astfel de asocieri este deghizată minuţios, frecvent fiind realizată de profesionişti, rezultatul dăunător produs este mai mare, modurile comiterii infracţiunilor au caracter mult mai subtil, rafinat şi o influenţă psihologică sau fizică mai mare asupra victimelor. Mai mult, în activitatea infracţională a acestor comunităţi, se observă „tendinţe de „metamorfozare”, care actualmente tind în mod constant spre politizare, disimulare, cibernetizare şi internaţionalizare. Aceste schimbări ale fenomenului influenţează inclusiv tabloul statistic, fapt ce atrage o reflectare eronată a situaţiei reale şi tendinţelor actuale de manifestare

a criminalităţii organizate” [5, p. 4].

Anume, de aceea, participarea mai multor persoane la comiterea unei infracţiuni sporeşte pericolul social al acestei infracţiuni, precum şi al personalităţii infractorului.

Participaţia ca formă specială a activităţii infracţionale nu trebuie confundată cu o simplă coincidenţă a acţiunilor infracţionale a câtorva persoane, care, deşi, sunt îndreptate spre acelaşi obiect, dar acţionează separat una faţă de alta, în absenţa unei legături subiective între ele. Spre exemplu, într-o noapte, trei persoane intră într-o livadă şi sustrag fructe, fără ca vreuna dintre ele să ştie de prezenţa celorlalte în locul respectiv sau sustragerea mărfurilor dintr-un vagon nesigilat cu plumb, de către trecătorii ocazionali care nu s-au înţeles, în acest sens, unul cu altul. În această ordine de idei, cunoscutul profesor rus Nicolai Tagantsev a formulat esenţa participaţiei astfel: „... participaţie constituie doar acele cazuri specifice de împreunare a infractorilor, în care există o solidaritate a răspunderii tuturor pentru fiecare şi fiecăruia pentru toţi; datorită acestei condiţii teoria participaţiei este privită ca instituţie de sine stătătoare” [6, p. 329].

Importanţa instituţiei participaţiei constă în determinarea *temeiului* şi *limitelor răspunderi*i persoanelor care, împreună, săvârşesc nemijlocit aceeaşi faptă prevăzută de legea penală, fie nu participă nemijlocit la comiterea infracţiunii, dar îşi aduc contribuţia în realizarea acesteia. „Sub aspect istoric, instituţia respectivă era centrată, în primul rând, pe întemeierea răspunderii penale a persoanelor care nu au săvârşit nemijlocit infracţiunea, dar care, prin diverse forme au contribuit la realizarea acesteia. În legislaţia penală, această tendinţă s-a realizat prin stabilirea tipurilor de participanţi şi individualizarea răspunderii acestora” [7, p. 381].

Problema participaţiei întotdeauna era considerată complicată, unele aspecte ale acesteia fiind discutabile şi în prezent. În ştiinţa dreptului penal s-au exprimat două puncte principale de vedere cu privire la natura juridică a participaţiei.

Potrivit primului punct de vedere, în caz de participaţie se comit atâtea infracţiuni câţi participanţi există [8, p. 807]. Cu alte cuvinte, urmează a fi consideraţi autori toţi cei care au colaborat la comiterea infracţiunii. Astfel, toţi participanţii, indiferent de rolul acestora, sunt ca şi executori ai faptei infracţionale. „Pe baza teoriei echivalenţei condiţiilor - care diluează pînă la dispariţie distincţia între cauză şi condiţii -, toţi cei a căror contribuţie poate fi inclusă în sfera cauzelor infracţiunii, indiferent de importanţa ei, vor fi

desemnaţi drept autori. Acest sistem este promovat şi în prezent de Codul penal italian, dar, dincolo de câteva avantaje pe care le conferă, el a suscitat de-a lungul timpului serioase probleme din partea doctrinei” [1, p. 188].

Al doilea punct de vedere, unitatea de infracţiune, care este susţinut de majoritatea autorilor şi îmbrăţişat astăzi de majoritatea codurilor penale, consideră că toţi participanţii răspund pentru aceeaşi infracţiune, întrucât participaţia nu este o infracţiune, ci un mod de săvârşire a acesteia. Există o singură infracţiune cu mai mulţi făptuitori, iar nu atâtea infracţiuni câţi participanţi [9, p. 244; 10, p. 151].

Această opinie este întemeiată teoretic pe caracterul accesoriu al participaţiei care exprimă dependenţa conduitei organizatorului, instigatorului sau complicelui de fapta principală a autorului căreia i se ataşează. Astfel, figura centrală în participaţie este autorul, adică persoana care săvârşeşte în mod nemijlocit fapta prevăzută de legea penală. În jurul acestei acţiuni se încheagă contribuţiile celorlalţi participanţi. Totodată, activitatea celorlalţi participanţi şi răspunderea acestora este auxiliară, lipsită de o importanţă de sine stătătoare. Aprecierea acţiunilor participanţilor şi răspunderea acestora întru totul depind de caracterul acţiunilor autorului şi răspunderea sa: dacă sunt sancţionate acţiunile făptuitorului, atunci sunt sancţionate şi acţiunile participanţilor, iar în cazul în care autorul nu este tras la răspundere penală, atunci nu va surveni răspunderea nici pentru alţi participanţi. În acelaşi timp, organizatorul, instigatorul sau complicele va fi pedepsit potrivit acelui articol, care prevede acţiunile autorului, fiindu-le aplicabilă pedeapsa în limitele prevăzute pentru autor. „Esenţa teoriei accesorie constă în recunoaşterea unei situaţii evidente, că autorul este figura cheie, întrucât în lipsa acestuia nu există şi nici nu poate fi participaţie, deşi lipsa între participanţi fie a organizatorului, fie a instigatorului sau a complicelui nu exclude participaţia. Totodată, condiţiile şi formele speciale ale răspunderii participanţilor sunt posibile doar în acele cazuri, când autorul a realizat integral componenţa infracţiunii proiectate sau, cel puţin, a început executarea acesteia. Astfel, participaţia, prin esenţa sa, are caracter accesoriu, adică existenţa acesteia depinde de acţiunile autorului. Aceasta se confirmă şi prin faptul că, „instigarea nereuşită” ori „complicitatea nereuşită” nu au nici o legătură cu participaţia, dar se califică după regulile privind etapele activităţii infracţionale” [3, p. 231].

La ora actuală, caracterul accesoriu al participaţiei este analizat de doctrină din perspectiva accesorietăţii limitate a participaţiei, potrivit căreia este limitată accesorietatea participaţiei şi recunoscută răspunderea penală de sine

stătătoare a participanţilor, fiind menţinută, cu toate acestea, influenţa esenţială a faptei, săvârşite de autor, asupra răspunderii celorlalţi participanţi.

Potrivit profesorului rus Anatolii Naumov, participaţia nu modifică temeiurile răspunderii penale. În acest sens, temeiul răspunderii penale a participanţilor nu depinde de rolul acestora în comiterea unei infracţiuni prin participaţie. Totodată, răspunderea fiecărui participant are caracter de sine stătător şi strict individual. Deşi, participanţii răspund pentru aceeaşi infracţiune, dar, în limitele unei răspunderi personale, doar pentru cea ce au comis personal, adică în funcţie de rolul acestora în participaţie - autor, organizator, instigator sau complice. Prin urmare, natura accesorie a participaţiei nu presupune o dependenţă absolută a răspunderii celorlalţi participanţi de răspunderea autorului. Participantul va răspunde strict în limitele vinovăţiei sale. Drept confirmare a acestui fapt, serveşte norma privind excesul de autor din Codul penal” [11, p. 498-499].

În aceeaşi ordine de idei, profesorul Alexandru Borodac menţionează: „Temeiul general al răspunderii penale a participanţilor este determinat de faptul că prin participaţie mai multe persoane săvârşesc acţiuni infracţionale şi fiecare îşi aduce contribuţia sa la comiterea aceleeaşi infracţiuni. Fiecare participant este vinovat şi se află în raport de cauzalitate faţă de infracţiunea săvârşită de autor şi de aceea ei toţi poartă răspundere penală în limitele sancţiunilor prevăzute de unul şi acelaşi articol al Părţii speciale a Codului penal. Temeiul unic al răspunderii penale nu exclude, însă, o strictă individualizare a răspunderii penale şi a pedepsei penale” [12, p. 319].

Pe lângă aceasta, mai precizăm şi faptul că, actualmente, dezvoltarea teoretică a instituţiei participaţiei, de asemenea, vizează stabilirea temeiului răspunderii penale a participanţilor, determinarea limitelor incriminării acestora a infracţiunii săvârşite, delimitarea participaţiei de implicarea în infracţiune, admisibilitatea participaţiei în cazul infracţiunilor din imprudenţă [13, p. 149].

În legislaţia noastră, instituţia participaţiei a evoluat în direcţia diferenţierii între tipurile de participanţi şi formele participaţiei. Astfel, Codul penal din 1961, în Partea generală, stabileşte categoriile de participanţi: autor (executor), organizator, instigator şi complice; cuprinde reglementări privind determinarea limitelor răspunderii participanţilor; defineşte organizaţia criminală ca formă a participaţiei şi stabileşte particularităţile răspunderii penale a persoanelor care au comis infracţiuni în cadrul unei organizaţiei criminale; ca circumstanţă agravantă la stabilirea pedepsei se consideră săvârşirea infracţiunii de un grup

organizat. În Partea specială sunt folosite ca semne calificative săvârşirea infracţiunii în urma înţelegerii prealabile, de către un grup de persoane, precum şi de o organizaţie criminală; este prevăzută răspunderea penală pentru banditism şi pentru înfiinţarea sau conducerea unei organizaţii criminale şi apartenenţa la ea.

Codul penal al Republicii Moldova în vigoare a extins esenţial reglementarea instituţiei participaţiei, cuprinzând norme noi în care sunt specificate şi definite formele participaţiei: participaţie simplă, participaţie complexă, grup criminal organizat şi organizaţie (asociaţie) criminală (art. 43-47 Cod penal), sunt completate şi precizate prevederile referitoare la participanţi (art. 42 Cod penal), au fost formulate reguli ce ţin de calificarea participaţiei şi aplicarea pedepsei pentru participaţie (art. 83 Cod penal), cuprinde norma privind excesul de autor (art. 48 Cod penal), iar săvârşirea infracţiunii prin orice formă de participaţie este considerată ca circumstanţă agravantă la stabilirea pedepsei (art. 77 alin. (1) lit. c) Cod penal). Nedenunţarea unei infracţiuni a fost decriminalizată. Favorizarea dinainte nepromisă a infractorului este considerată o infracţiune concretă contra justiţiei (art. 49 Cod penal).

Cele mai multe modificări legislative care vizează participaţia au cuprins Partea specială a actualului cod penal. Astfel, numeroase componenţe ale infracţiunilor prevăzute de legea penală au ca semn calificativ fie săvârşirea infracţiunii de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală organizată (de pildă, art. 206 alin. (3) lit. d) Cod penal, art. 217^1 alin. (4) lit. b) Cod penal, art. 242^2 alin. (2) lit. a) Cod penal, art. 243 alin. (3) lit. a) Cod penal, art.278 alin. (2) lit. b) şi alin. (3) lit. a) Cod penal etc.), fie infracţiunea este săvârşită în interesul unui grup criminal organizat sau a unei organizaţii criminale (spre exemplu, art. 324 alin. (3) lit. c) Cod penal, art. 325 alin. (3) lit. b) Cod penal, art. 326 alin. (3) lit. b) Cod penal, art. 327 alin. (3) Cod penal, art. 328 alin. (3) lit. c) Cod penal, art. 332 alin. (2) lit. c) Cod penal etc.). Activitatea infracţională în grup poate servi şi ca semn constitutiv al componenţelor unor infracţiuni. De exemplu, art. 282, 283, 284 Cod penal prevăd răspunderea penală pentru organizarea sau conducerea unei formaţiuni paramilitare neprevăzute de legislaţie, organizarea unor bande armate, fie pentru crearea sau conducerea unei organizaţii criminale.

După cum s-a menţionat *supra*, participaţia este una din cele mai complicate şi controversate instituţii ale dreptului penal, întrucât, pînă la ora actuală, doctrina evaluează în mod diferit esenţa ei, semnele obiective şi subiective

proprii acesteia. În acest sens, precizăm că, anume definiţiei noţiunii de participaţie revine o importanţă deosebită în elucidarea instituţiei participaţiei, întrucât de volumul şi conţinutul acesteia depinde cum vor fi soluţionate diverse probleme ce ţin de participaţie.

Potrivit art. 41 Cod penal se consideră participaţie cooperarea cu intenţie a două sau mai multor persoane la săvârşirea unei infracţiuni intenţionate.

Considerăm că definiţia noţiunii de participaţie propusă de legiuitorul nostru, reflectă în modul cel mai deplin trăsăturile proprii participaţiei şi, totodată, dezvăluie corect esenţa acesteia. Participaţia ca formă specială a activităţii criminale se caracterizează prin semne obiective şi subiective, prin care aceasta poate fi distinsă de o simplă coincidenţă ocazională a acţiunilor câtorva persoane în comiterea aceleeşi infracţiuni. Mai mult, din prevederile art. 41 Cod penal rezultă că nu există participaţie în cazul în care ceilalţi participanţi acţionează din imprudenţă, iar autorul comite fapta cu intenţie, fie ceilalţi participanţi determină sau ajută cu intenţie la comiterea unei infracţiuni din imprudenţă de către o altă persoană.

Spre deosebire de alte legislaţii, Codul penal român admite, de regulă, participaţia şi în cazul infracţiunilor din imprudenţă. Potrivit art. 52 alin. (2) Cod penal român, participaţia improprie există în cazul determinării, înlesnirii sau ajutării în orice mod, cu intenţie, la săvârşirea din culpă de către o altă persoană a unei fapte prevăzute de legea penală. Cu alte cuvinte, cel care instigă sau ajută cu intenţie la comiterea unei infracţiuni din imprudenţă îşi păstrează calitatea de instigator sau complice. În acelaşi timp însă, „nu intră în sfera participaţiei improprii şi nu devin, astfel, sancţionabile actele de instigare sau complicitate comise din culpă, legiuitorul alegînd, în mod corect, să sancţioneze aceste acte doar în cazul comiterii lor cu intenţie” [1, p. 254]. Totodată, în literatura de specialitate română s-a exprimat opinia că, ar fi putut intra în sfera participaţiei improprii şi ipotezele în care participantul acţionează din culpă sau fără vinovăţie, iar autorul comite fapta cu intenţie [14, p. 380].

Participaţia, de regulă, nu este definită de codurile penale actuale ale altor state [7, p. 383]. Astfel, codurile penale ale Germaniei, Franţei, SUA, Poloniei, României doar definesc participanţii la săvârşirea unei infracţiuni (§ 25--27 Cod penal al Germaniei, art. 121-4--121-7 Cod penal al Franţei, art. 18 Cod penal al Poloniei 1997, art. 46-48 Cod penal al României). Conform § 2 capitolul 18 din Codul de legi al Statelor Unite ale Americii (prescurtat Codul SUA) - *United StatesCode*, autor este: „a) persoana care săvârşeşte un atentat împotriva SUA sau ajută la comiterea acestuia, instigă, contribuie prin svaturi, dirijază,

îndeamnă, asigură realizarea faptei respective, se sancţionează ca autor al acestui atentat; b) persoana care, cu intenţie, contribuie la săvârşirea unei fapte, considerată ca atentat împotriva SUA, comisă nemijlocit de aceasta ori de o altă persoană, se sancţionează ca autor al acesteia”. Totodată, în § 3 şi 4 sunt evidenţiate complicele după comiterea unui atentat şi nedenunţarea, iar la descrierea infracţiunilor concrete este numit şi tăinuitorul. Potrivit art. 29 Cod penal al Spaniei 1995 „participanţi sunt persoanele, care, nu sunt indicate în articolul precedent (în acest articol este definit autorul), săvârşind anumite acţiuni, înainte sau în timpul comiterii faptei, participă, astfel, la săvârşirea acesteia”.

Instituţia participaţiei reprezintă o parte indispensabilă a sistemului de norme şi instituţii ale legislaţiei penale. Prin urmare, scopurile şi sarcinile instituţiei respective sunt determinate de scopurile şi sarcinile legislaţiei penale. Cu toate acestea, participaţia are o importanţă juridică penală specială, care se exprimă prin următoarele.

În primul rând, participaţia permite de a întemeia răspunderea persoanelor, care nemijlocit nu au săvârşit infracţiunea, dar au contribuit în anumit mod la executarea acesteia. Astfel, instituţia participaţiei stabileşte acele fapte care, nu sunt direct prevăzute în normele Părţii speciale a Codului penal, dar, care prezintă pericol social şi, ca urmare cer o reacţie juridico-penală.*În al doilea rând*, insituţia participaţiei stabileşte regulile calificării acţiunilor participanţilor.*În al treilea rând*, participaţia determină criteriile care permit individualizarea răspunderii şi pedepsei persoanelor care au contribuit la săvârşirea unei infracţiuni, înconformitate cu principiile legalităţii, vinovăţiei şi echităţii urmăririi penale.

Referinţe:

1. STRETEANU, F., NIȚU, D. Drept penal. Partea generală, vol. II. București: Universul Juridic, 2018. 615 p.
2. БУРЧАК, Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы. Киев: Вища школа, 1986. 208 p.
3. Уголовное право. Общая часть. Отв. ред. И. Я. Козаченко и З. А. Незнамова. Москва: Издательская группа ИНФРА*М-НОРМА, 1998. 516 p.
4. Уголовное право России. Общая часть. Учебник. 2-е изд. Под редакцией В. П. Ревина. Москва: ЮСТИЦИНФОРМ, 2010. 496 p.
5. CAZACICOV, A. Răspunderea penală pentru crearea sau conducerea unei organizaţii criminale. Rezumatul tezei de doctor în drept. Academia „Ştefan cel

Mare” a MAI al Republicii Moldova, Şcoala doctorală Ştiinţe penale şi Drept public. Chişinău, 2022. 38 p.
6. ТАГАНЦЕВ, Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва: Наука, 1994. 380 p.
7. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1: Учение о преступлении. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. Москва: Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1999. 592 p.
8. POP, T. Drept penal comparat. Partea generală, vol. II. Cluj: Institutul de Arte Grafice Ardealul, 1923. 913 p.
9. OANCEA, I. Tratat de drept penal: partea generală. Bucureşti: Editura ALL, 1994. 352 p.
10. BASARAB, M., PAŞCA, V., MATEUŢ, Gh., BUTIUC, C., Codul penal comentat. Partea generală, vol. I. Bucureşti: Ed. Hamangiu, 2007. 744 p.
11. НАУМОВ, А. В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. 6-е. издание. Москва: Проспект, 2020. 784 p.
12. BORODAC, Al-dru, în colab. Manual de drept penal. Partea generală. Chişinău: Academia „Ştefan cel Mare”, 2005. 516 p.
13. Российское уголовное право. Общая часть. Учебник. Под ред. проф. Г. А. Есакова. Москва: Проспект, 2021. 400 p.
14. MITRACHE, C., MITRACHE, Cr. Drept penal. Partea generală. Ediţia a 3-a. Bucureşti: Universul Juridic, 2019. 560 p.